

“Jeg troede, vi var et ‘for evigt’-par”

Oplevelser af tid blandt fraskilte i Montreal

Af Anne Sophie Grauslund Kristensen

En skilsmisse påvirker ofte de fleste områder af livet for de involverede parter. Et område, der dog sjældent bliver skænket meget opmærksomhed, er hvordan en skilsmisse kan påvirke oplevelsen af tid. I denne artikel vil jeg derfor belyse, hvordan afslutningen på et ægteskab kan påvirke de involveredes oplevelse af nutid, fortid og fremtid.

Afslutningen på et ægteskab og på en fremtid

I 2015 boede jeg et halvt år i Montreal, Quebec, Canada, hvor jeg lavede feltarbejde blandt mænd og kvinder, der var blevet separeret inden for de foregående par år. I Canada, ligesom i Danmark og de fleste andre lande i (det såkaldte) Vesten, ender knap halvdelen af alle ægteskaber i en skilsmisse. Selvom en skilsmisse i en simpel forstand er en juridisk opløsning af det juridisk konstituerede ægteskab, dækker en skilsmisse i praksis over langt mere. Det er ikke kun afslutningen af et forhold til et andet menneske, det er i lige så høj grad afslutningen på en livsstil, på hverdagsrutiner og på forventningerne til, hvordan fremtiden ser ud. Langt de fleste studier af skilsmisser viser, at bruddet ofte har negative effekter på de involverede, såsom stress, søvnløshed, angst og depression. Ingen af disse studier havde dog forberedt mig på, i hvor høj grad en separation påvirker de involveredes oplevelse af tid. I alle interviews fortalte mine informanter enten om, hvordan tempoet i hverdagen havde ændret sig, efter de var flyttet fra deres eks, eller hvordan deres fortid og fremtid nu fremstod på en ny måde for dem. Deres oplevelse af tid var blevet udfordret.

Nyseparerede i Montreal

En skilsmisse henviser i Canada til den juridiske opløsning af et civil- eller kirkeægteskab, mens en separation henviser til perioden, mens skilsmiseprocessen kører, samt til opløsningen af papirløse ægteskaber. Udover at

man i delstaten Quebec skal være separeret et år, før man kan blive officielt skilt, ligner både den officielle skilsmiseprocess og mine informanternes forløb overordnet skilsmiseforløbene i Danmark. Montreal er derfor i sig selv ikke så interessant for min analyse her, som jeg derimod håber kan genkendes andre steder end Canada. Ingen af mine informanter var juridisk skilt, da jeg mødte dem, og kun et par af dem fik afsluttet deres officielle skilsmiseprocess under mit feltarbejde. Jeg har derfor valgt at henvise til alle mine informanter med termen *nyseparerede*.

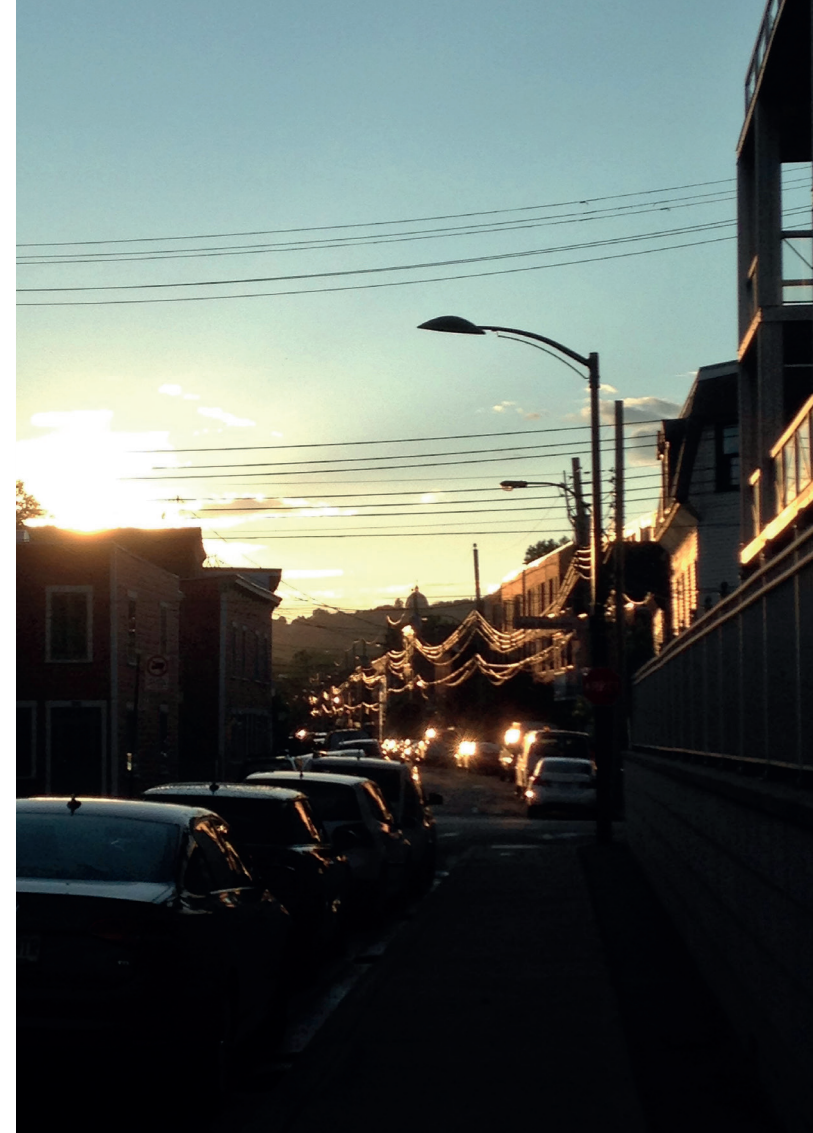
En kørevejledning

“Efter jeg flyttede ud, blev mit liv meget anderledes. Mere som en yngre person ville leve, vil jeg tro. Ikke som en 46-årig mand. [...] Jeg har faktisk kun været sammen med yngre kvinder efter skilsmissen. Det hænger nok sammen med, at jeg, efter jeg gik, kom meget på barer, hvor der trods alt er flere unge mennesker end kvinder i fyrrerne. Min livsstil matcher nok også bare bedre med unge kvinder, der endnu ikke har en stabil økonomi og vil have hus og store rejser. Hm, ja, det handler nok egentlig bare mere om livssituation, og hvor man er i livet, end om ens alder”.

Dette fortæller John mig under et interview på en af de barer, vi næsten altid mødtes på. John blev gift som 24-årig og fik et par år efter en søn, som i dag bor hos sin mor. Selvom John ønsker at se sin søn mere, kan han ikke få sig selv til at klage over at sønnen ikke bor hos ham, da han har kæmpet med dyb skyldfølelse over at have splittet familien ad, siden han indledte separationen efter 20 års ægteskab. John er kunstner og havde ikke faste arbejdstider under mit feltarbejde, og når jeg fulgte ham rundt, for at opleve hans ‘almindelige’ liv, endte jeg oftest temmelig beruset i en taxa på vej hjem gennem byen, mens solen krøb op over horisonten. Det var tit svært at forestille sig ham som den stille og rolige familiefar, han beskrev, at han havde været.

“Jeg ser fremtiden meget anderledes nu”, fortsætter han. “Før havde jeg en slags kørevejledning. Jeg ville bare gerne være lidt mere succesfuld, tjene lidt mere og være på et team [parforholdet med sin ekskone]. Nu er det lidt mere kompliceret at lave det team. Jeg havde 20 år til at lave et team. Og nu prøver jeg at gøre det samme i løbet af et par måneder. Før var jeg sikker på, at jeg ville leve og dø med den samme kvinde. Og jeg tænkte på hvem af os, der mon ville dø først, og hvordan den anden ville have det. Og nu ved jeg ingenting mere. Jeg har intet bud på, hvordan fremtiden ser ud. Ingen idé”.

En separation kan vende op og ned på fortid og fremtid, som når John sammenligner sin nutid med sin ungdom og pludselig ikke længere kan se sin fremtid. Som det kommer til udtryk i Johns fortælling, er en skilsmisse eller separation ofte et brud med den ‘kørevejledning’ for livet, man forventer at

St-Henri, område i Montreal, på vej ud for at mødes med John.

kunne navigere efter. Ved afslutningen af et ægteskab oplever parterne ikke blot et brud på hverdagens rutiner, men også et brud med deres forventning til, hvordan livet ville forløbe.

Forventninger til et livsforløb

Livet opleves de fleste steder i verden som et forløb inddelt i forskellige aldre eller stadier, hvor mennesket bevæger sig fra stadie til stadie. Overgangene bestemmes af forskellige forhold, der enten har at gøre med kroppens fysiologiske processer eller med samfundsinstitutioner, som for eksempel ægteskab eller pensionering. Selvom livet i praksis sjældent lever op til den ideelle struktur, er det stadig normen i Vesten at forstå livet som et velordnet forløb. Dette er ifølge antropologen Gay Becker blandt andet, fordi det at

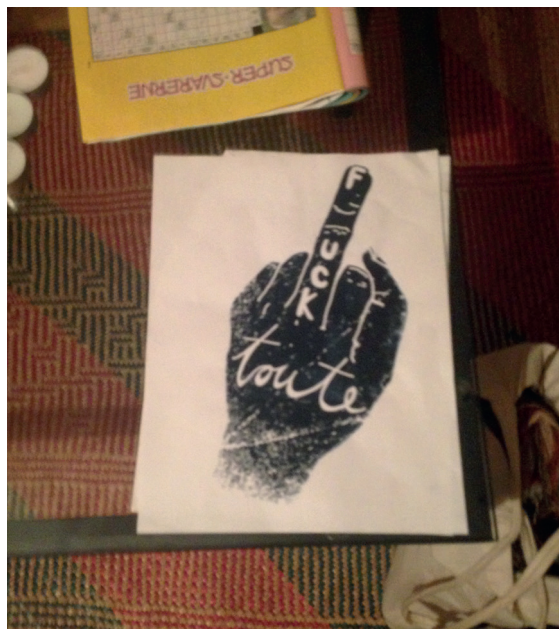
have en 'kørevejledning', som John kalder det, er et menneskeligt behov. Når forventningerne til en livsfase ikke bliver opfyldt, oplever folk kaos og forstyrrelser i forhold til strukturen i deres liv. Sådanne forstyrrelser i livsforløbet medfører et tab af ens fremtidsvisioner, og tvinger ifølge Becker folk til at rekonstruere deres forståelse af sig selv. Dette ser vi i Johns situation, når han fortæller, at han ikke lever som en på 46, men som en yngre person, og når han funderer over, hvorvidt hans livssituation stemmer overens med hans alder. Nu hvor han har afsluttet sit ægteskab, er de sikre skridt på vejen mod at være sammen 'til døden os skiller' væk og erstattet med forvirring og uvished. Han har ikke længere nogen ide om, hvordan fremtiden ser ud.

Afslutningen på et ægteskab kommer oftest som en uplanlagt ændring i tilværelsen, og livet er således for langt de fleste nyseparerede ikke forløbet, som de forventede. Mange af mine informanter har en tydelig forventning om at skulle følges med ét andet menneske gennem en bestemt rækkefølge af livsbegivenheder. Idéen om at skulle gå gennem livet med den samme partner går blandt andre igen hos John, da han i vores første samtale fortæller mig, at kimen til hans skilsmisse kom som en overraskelse for ham:

“Jeg var gift i 20 år, så det var et kæmpe skift i mit liv. Jeg havde aldrig forestillet mig, at jeg ville komme i denne situation. Jeg var meget sikker, og jeg elskede min kone.

Indtil de sidste par år var jeg sikker på, at vi var et 'for evigt'-par. Så det kom virkelig som en overraskelse for mig, da min bitterhed begyndte at vokse.”

“Fuck toute” (Fuck alt).
Tegning lavet af John, efter
han var flyttet fra sin kone
gennem 20 år.

Avenue du Parc, Mile End, Montreal.

Også min informant Amin havde et klart billede af at skulle følges gennem hele livet med den samme kvinde, og en forståelse af livsforløbet, hvor man får børn og bliver gammel sammen med sin ægtefælle. Amin var 42 år, da jeg mødte ham. En stor mand, der udstrålede autoritet og karisma. Han havde et velbetalt job inden for IT, og havde været familiens primære indtægtskilde igennem de sidste 14 år. Amin fortalte mig flere gange, at han altid havde forestillet sig, at han og hans kone skulle se deres to børn vokse op og blive gamle sammen. Han lå nu på andet år i strid med sin (eks)kone om delingen af økonomi og forældremyndighed. At hans forventning til sit livsforløb pludselig blev brudt, da hans (eks)kone bad om en skilsmisse, påvirkede i høj grad Amins forestilling om fremtiden. Under et interview fortalte han for eksempel følgende:

Amin: “For mig lige nu har jeg ingen idé om, hvordan fremtiden ser ud.”

AS: “Havde du det før?”

Amin: “Ja, man ville blive gammel med én anden og gå på pension sammen, og det er bare sådan, det er. Jeg har bare ingen anelse nu. Før troede jeg aldrig, at jeg en dag kunne være alene.”

Montreal skyline.

Det er ofte ved brud på vores forventninger til, hvordan noget skal være, at vi bliver bevidste om vores egne kulturelle modeller for dette. Ved at stå over for en separation bliver mange nyseparerede således konfronterede med deres idé om, at en livspartner er en del af den naturlige orden i livet. De bliver konfronterede med deres egne "kulturelle modeller for kontinuitet i livsforløbet" for at låne Beckers udtryk. En model, der indbefatter at gifte sig med en partner, blive gamle og gå på pension sammen, som det fremgår af Amins og Johns udsagn. Når den forventede kontinuitet i livsforløbet forstyrres, befinder de påvirkede sig pludselig i en limbo-zone af chok og rådvildhed, der slører deres fremtidsudsig-

ter, som både Amin og John fortæller. Det er også denne kulturelle model med målet om at leve i et ægteskab gennem hele livet, der kan få nyseparerede til at opfatte deres år og fortid i det mislykkede forhold som spildt tid.

Forkerte investeringer i fremtiden

En formiddag i maj sidder jeg sammen med min informant Irene på hendes terrasse i et af Montreals mest velhavende kvarterer. Irene voksede op som en del af landets politiske elite og giftede sig senere med en velhavende forretningsmand. I dag

er hun 49 år og mor til tre teenagebørn. To år inden jeg mødte hende, startede hun sin skilsmisseproces med sin mand gennem 16 år. Hendes eksmand begyndte ti år tidligere at drikke og udviklede et alkoholmisbrug, han stadig kæmper med. Børnene bor derfor hovedsageligt hos Irene. Irene er ofte ked af det, når jeg ser hende, og hun fortæller tit at årene med skilsmissen har været forfærdelig hårde for hende. Denne formiddag taler vi om den sørgeproces, hun har været igennem under sin skilsmisse, og jeg spørger, om hun savner sin eksmand:

Irene: "Nej."

AS: "Hvad er det så, du sørger over?"

Irene: "Den tid, jeg har spildt på ægteskabet. Det gør mig ked af det at have arbejdet så hårdt på noget. Jeg har været gift i 14 år og er blevet behandlet så dårligt. Jeg har spildt så meget tid på at prøve at få det til at fungere. Det er spildt tid med ham. Jeg føler, at jeg har spildt tiden."

Jeg beder Irene om at uddybe, hvordan hun føler, at tiden er spildt.

Irene: “Jeg kan huske, da jeg ville bede om skilsmissem. Jeg var 46. Jeg tænkte, at jeg kunne få det ordnet inden for to år. Så er jeg 48 og kan stadig gå ud med nye... Hvilket er dumt, men det er bare vores samfund – vi tænker på 50, som om det er et kæmpe tal. Du ved, det er virkelig hårdt, især for kvinder, på grund af overgangsalderen – ens krop ændres, og der er hormonelle ændringer. I vores samfund... Jo ældre kvinder bliver, jo mere usynlige bliver de. Så i forhold til at møde én...”

Irene påpeger sin alder som en af de store faktorer til, at hun føler, at tiden i hendes ægteskab er spildt, idet en fremskreden alder, i hendes optik, gør det vanskeligere at finde en ny partner. At have en livspartner står således også i hendes fortælling som et uartikuleret men selvfølgeligt mål i livet. Tid brugt på en forkert partner er således spildt tid.

Tid: Et potentiale for at være

Tid bliver i Vesten oftest beskrevet som lineært fremadskridende og ud fra en kronologisk forståelse af fortid, der efterfølges af nutid og fremtid. Fundamentet for det socialvidenskabelige arbejde om tid skal findes blandt filosofferne, hvor nogle af de mest grundlæggende tanker om tid har taget form, blandt andet hos den tyske filosof Martin Heidegger. Selvom Heidegger anerkender, at vi oplever tiden som en uendelig række på hinanden følgende faser, hvor nutiden efterfølger fortiden og selv efterfølges af fremtiden, mener han, at dette kun er en fortolkning. Han mener, at disse faser grundlæggende er knyttede sammen, og såvel som fremtiden og nutiden udspringer af fortiden, udspringer fortiden også af fremtiden. Menneskets væren er ifølge Heidegger struktureret gennem en orientering mod fremtiden. Han mener, at vi agerer og fortolker vores verden på baggrund af de muligheder, der ligger forud for os. At være er således altid et *potentiale-for-at-være* [sein-können]. Fremtiden spiller dermed en væsentlig rolle, idet den nærmest bliver udgangspunktet for vores nutid, og vores ønsker for fremtiden kan således siges at være det, der giver vores ‘nu’ mening. For Heidegger har fremtiden også betydning for vores oplevelse af fortiden, idet han mener, at vores forventninger til fremtiden former vores opfattelse af fortiden.

Ud fra forventningen om at leve i et ægteskab eller forhold gennem hele livet får bevidstheden om deres alder og tidens gang Irene og andre af mine informanter til at opfatte deres år i det mislykkede forhold som spildt tid. Følger vi Heideggers argument om, at menneskets væren er struktureret gennem en orientering mod fremtiden, og at vi agerer og fortolker vores verden på baggrund af de muligheder, der ligger os forude, kan det argumenteres, at det gamle ægteskab mister sit værd, idet forholdet ikke længe har *potentiale-for-at-være* evig kærlighed. Tid, der tidligere var brugt på at opbygge en relation, føles for mange nyseparerede nu som tid spildt på et

forfejlet projekt. Dette ræsonnement finder vi også hos Amin, der ligeledes fortæller, at han føler, at hans tid har været spildt i det tidligere ægteskab.

“Jeg ser mine 12 år sammen med hende [ekskone] som spildte år, jeg ikke kan få tilbage, så jeg er meget påpasselig med ikke at spille min tid på nye dødfødte forhold.”

Både Amin og Irene føler, at tiden i deres tidligere ægteskab er spildt, fordi forholdet ikke varede ved. Selvom de engang elskede deres respektive partnere, anser de hele forholdet som tid spildt på en forkert ‘investering i fremtiden’ på grund af deres nuværende situation og i forhold til, hvordan de ønsker at deres fremtid ser ud. Tiden er spildt, da den i stedet kunne være brugt bedre på at opbygge en anden stærkere og mere holdbar relation.

“Det er jo meningen, man er sammen til døden skiller. Så det er vel det, man forventer”, siger Irene, mens hun viser mig gamle billeder fra sit bryllup.

Fortællinger om fortiden

Fortiden farves således af vores nuværende situation og vores drømme for fremtiden. Ved at supplere Heideggers teori med et narrative-teoretisk perspektiv kan vi også se, hvordan man ved at genformulere fortiden kan finde (ny) mening med nutiden og dermed skabe en retning for fremtiden. Ifølge antropolog Michael Jackson er fortællinger objektivt set sjældent sande versioner af, hvad der faktisk skete. De fortæller i stedet en sandhed, der gør

Le Plateau, Montreal.

folk i stand til at leve i nuet med det, der skete for dem i fortiden. Ved at genfortælle sine oplevelser skaber man muligheder for at danne nye forståelser af sig selv og andre. Irenes og Amins fortællinger om deres fortid kan således også ses som en måde at nå til en (ny) forståelse af sig selv og de begivenheder, der er sket. Nyseparerede er indgået i ægteskaber, som de i starten oplevede som gode, men efterhånden 'mistede kontrollen over', idet forholdene gik i stykker. At italesætte forholdet som 'spildt tid' kan således fortolkes som en måde at genvinde kontrollen over et forhold, som de tidligere tvivlede på, om de ønskede skulle være eller ej. Ved at fastslå, at det var spildt tid,

Mile End, Montreal, taget foran min lejlighed.

er det samtidig slået fast, at det var rigtigt at gøre en ende på forholdet, og at de i dag er i en bedre situation, idet de i det mindste ikke længere spilder deres tid. I Amins og Irenes fortællinger kan det at kalde ægteskabet for 'spildt tid' desuden fortolkes som en måde at tage afstand fra en forståelse af sig selv – som de personer, de var i ægteskabet. Begge fortæller i interviewe-

ne, hvordan de ændrede deres fritidsinteresser for at tilpasse sig ægteskaberne, indtil de til sidst ikke længere var glade for de personer, de var blevet. At kalde tiden for spildt er en måde at tage afstand fra, hvem man var, og derigennem bygge en ny identitet op omkring, hvad man *ikke* er. Samtidig hjælper Irenes nye fortælling om fortiden i det tidligere ægteskab som 'spildt tid'

På vej hjem gennem Parc La Fontaine, Montreal. © Dorine Allali.

hende til at gen(op)finde en identitet som et stærkere og mere selvstændigt menneske end tidligere. Hendes fortælling bringer hende på den måde ind i en fremtid, som den stærke og uafhængige kvinde, hun ser sig selv have “potentiale-for-at-være”.

For gammel til ikke at være gift

Jeg vil her vende tilbage til Heideggers teori om menneskets orientering mod fremtiden. Tidligere så vi, at Irene føler, at hendes chancer for at møde en ny mand og starte et nyt liv bliver mindre med alderen, da hun har en oplevelse af at blive mere og mere usynlig, jo ældre hun bliver. Flere af mine andre informanter – især kvinderne, fortalte om lignende opfattelser. For

eksempel Yara, der siden hun giftedes sig som 25-årig har gået hjemme og passet parrets tre børn, mens manden lavede stjernekarriere som plastikkirurg. En sommereftermiddag, hvor vi sidder på en café, fortæller hun mig, at hendes skilsmissegang er blevet udskudt til oktober: “Så er det et år siden, vi startede. Et år. Tiden går så hurtigt. Livet går så hurtigt”. Hun gentager, at ‘livet er så kort’ flere gange. Da jeg spørger ind til, om hun også tænkte, at livet var kort, mens hun var sammen med

sin eksmand, svarer hun nej – det er noget, hun har erkendt efter bruddet: “Før tænkte jeg, at vi havde livet foran os. Jeg var med ham, havde børnene, ville gerne have en kandidat. Jeg ville bare gerne have min perfekte familie. Nu indser jeg, at livet er så kort”. Jeg spørger om hendes alder, da jeg ved, hun lige har haft fødselsdag. Hun smiler forlegent og ryster på hovedet. Hun mener, hun er blevet gammel. Jeg synes, at Yara med sit sorte bølgede hår og knaldrøde læber er en flot ung kvinde, så

jeg kan ikke lade være med at påpege, at hun bestemt ikke ser gammel ud. Hun griner igen forlegent. "Jeg er 38 nu. Åh, det er så gammelt. Jeg bliver garanteret snart rynket og grim. Og her er jeg. Helt alene. Tre børn og ingen mand eller hus". Der er et interessant skel i den måde, Yara fortæller om sit liv før og efter separationen. At være midt i 30'erne er fra hendes perspektiv ungt, hvis man har familie og hus, men gammelt hvis man står alene. Separationen har således haft indflydelse på hendes oplevelse af sin alder, og hvorvidt denne korresponderer med den livsfase, hun er i. Med sine 38 år er Yara endnu ikke trådt ind i det, mange kalder den sidste halvdel af livet. Hun kan derimod stadig gå for at være ung. Alligevel føler hun ikke længere, at hun har livet foran sig, men at det derimod er kort, og at det meste for hendes vedkommende er overstået.

Hos både Irene og Yara synes der at være en sammenhæng mellem aldring og følelsen af, hvad jeg kalder 'de-potentialitet'. Det vil sige et fravær af potentiale for at udfolde sig og skabe sig selv og sit liv på ny. I Irenes og Yaras orientering fremad synes fremtiden og potentialet for at udvikle noget nyt på et senere tidspunkt i livet at lukke sig for dem, jo ældre de bli-

ver. Igennem Irenes fortælling bliver det desuden synligt, hvordan hendes handlinger styres af hendes orientering mod fremtiden. Potentialet-for-at-være eller -blive usynlig, når hun bliver ældre, får Irene til at handle. Ud fra denne orientering samt forventning om en fremtid med stadig færre udfoldelsesmuligheder bliver det vigtigt for Irene at ende sit ægteskab, inden hun fylder 50, da hun således stadig har tid til at finde en ny mand og opbygge et nyt liv, inden hun bliver 'usynlig'.

De nysepareredes fortællinger viser således, hvordan en separation kan have indflydelse på, hvordan man betragter og fortolker sin nutid, fortid og fremtid. De viser, hvordan separationen får nogle (måske især kvinder) til at opleve, at deres fremtid nu er karakteriseret af en mangel på potentiale-for-at-være, og de viser, hvordan ændrede forestillinger om fremtiden påvirker synet på fortiden. Tid, som de nyseparerede tidligere anså som en investering i fremtiden, opfattes af nogle nu som tid spildt på et ægteskab og et liv, der ikke længere eksisterer. Ikke mindst viser fortællingerne, at oplevelsen af fortiden kan omformuleres således, at den harmonerer med ens nutid og ændrede fremtidsdrømme.

Forslag til videre læsning

Becker, Gay. 1994. "Metaphors in disrupted lives: Infertility and cultural constructions of continuity". *Medical Anthropology Quarterly* 8 (4): 383-410.

Heidegger, Martin. 2007. *Væren og tid*. Oversat af Thomas Schwarz Wentzer og Christian Rud Skovgaard. 1. udgave, 1. oplag. Klim.

Simpson, Bob. 1998. *Changing Families: An Ethnographic Approach to Divorce and Separation*. Oxford; New York: Bloomsbury Academic.

Om forfatteren

Anne Sophie Grauslund Kristensen, cand.scient.anth ved Københavns Universitet (2016). Ph.d.-studerende ved Aarhus Universitet. Har lavet feltarbejde i Montreal, Canada og flere steder i Danmark. Interesserer sig for familiestrukturer, det heteronormative livsforløb, separationer, alder og aldring, velfærdsstaten, bureaukratiske processer.